

**Мельниченко Олександр Анатолійович,
Melnychenko Aleksandr**

професор кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я,
Харківський національний медичний університет, д.держ.упр., проф.
Full Professor of Public health and healthcare management, Kharkiv National
Medical University, Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor

Демографічні аспекти публічного управління розвитком територій Demographic aspects of Public management of territorial development

Для людини найприроднішим середовищем життєдіяльності є поверхня суходолу, тобто територія, на яку "розповсюджується юрисдикція держави чи адміністративної одиниці в її складі" [3]. Проте попри існуючі диспропорції у розвитку території – "відмінності в показниках їхнього потенціалу та результатів його використання, що призводить до подальшого збільшення розриву між ними унаслідок концентрації капіталів і людських ресурсів на території з найбільш сприятливими умовами для ведення бізнесу та життя людей" [9] – органи публічного управління докладають чимало зусиль для покращання демографічної ситуації, оскільки саме вона значною мірою обумовлює розвиненість територій. Означене, зрештою, й обумовлює актуальність даного дослідження.

Передусім слід нагадати, що розвиток території являє собою "послідовне збалансоване поліпшення кількісних та якісних параметрів основних підсистем і структурних елементів території, що передбачає створення сприятливих умов для ведення бізнесу, розбудову населених пунктів, підвищення добробуту громади та забезпечення економічного розвитку регіону (країни)" [10]. Українським є забезпечення сталих темпів такого розвитку, які наявні за таких умов: "відтворення системної взаємодії всіх елементів, які беруть участь в еволюційному процесі; безперервність еволюційного процесу, відсутність у ньому розривів між фазами або зупинок" [4]; "захищеність еволюційного процесу від різних ризиків і загроз; достатність власних ресурсів для забезпечення основних потреб функціонування та розвитку" [6]; "своєчасна реакція системи на зміни в зовнішньому середовищі, формування адекватних механізмів адаптації до тих змін, які неминучі для системи" [2].

Запорукою розвитку територій є "збалансоване функціонування трьох складових: *економічної* – забезпечення збалансованого з екологічними та соціальними вимогами ефективного розвитку виробництва; *соціальної* – поліпшення умов життєдіяльності й відтворення населення, поліпшення його генофонду, підвищення його матеріального забезпечення та якості життя; *екологічної* – відновлення та збереження стану природного середовища, що не шкодить здоров'ю людини та природним екосистемам" [12]. Усі ці складові є важливими та взаємопов'язаними. Проте, у контексті даного дослідження, хотілось би зосередитись на демографічних аспектах розвитку територій.

Традиційно провідну роль тут належить державі, яка, окрім іншого, формує та реалізує "демографічну політику за такими напрямками: *зміцнення*

здоров'я та збільшення очікуваної тривалості життя: поліпшення якості життя, зниження передчасної, смертності; поліпшення репродуктивного здоров'я населення; скорочення захворюваності, травм; поліпшення якості життя хронічно хворих та інвалідів; *стимулювання народжуваності та зміцнення родини*: поступовий перехід від переважно мало- до середньодітного типу репродуктивної поведінки родин до усебічного зміцнення інституту родини як форми найбільш раціональної життєдіяльності особистості, його нормальної соціалізації" [13]; *"покращання умов для забезпечення демографічної безпеки*: усунення несприятливих наслідків соціально-економічного розвитку; нейтралізація небажаних явищ, що виникають внаслідок неузгодженості розвитку різних сторін життя суспільства; зменшення диспропорцій у соціальному розвитку; нормалізація відтворювання населення й забезпечення стабільності демографічного розвитку держави" [8].

Не залишаються обабіч цього процесу й органи місцевого самоврядування. Так, зокрема, Харківською обласною радою реалізується ряд регіональних програм, спрямованих, окрім іншого, і на покращання демографічної ситуації, а саме: "Програма економічного і соціального розвитку Харківської області на 2017 рік"; "Програма сприяння розвитку малого та середнього підприємництва в Харківській області на 2016–2020 роки"; "Програма зайнятості населення Харківської області на період до 2017 року"; "Здоров'я Слобожанщини на 2017–2018 роки"; "Програма будівництва (придбання) доступного житла в Харківській області на 2010–2017 роки"; "Забезпечення молоді житлом в Харківській області на 2014–2017 роки"; "Програма забезпечення публічної безпеки і порядку в Харківській області на 2016–2017 роки"; "Програма протидії терористичній діяльності на території Харківської області на 2017 рік".

Однак, попри численні зусилля з боку органів публічного управління, в Україні має місце стійка депопуляції. Означена невтішна тенденція є наслідком як соціально-економічної кризи 1990-х рр. (за її умов сім'ї не могли дозволити собі бажане число дітей), так і відображення загальноєвропейських тенденцій, що спостерігається зі середини ХХ ст. Так, "у міських поселеннях поширюється бездітність і одnodітність, оскільки зростання вимог до стандартів життя не сприяє реалізації бажаних орієнтацій на дводітну сім'ю: дві третини сімей з дітьми до 18 років мають лише одну дитину. Це є передусім наслідком зміни соціального статусу жінки, розширення сфери її позасімейних інтересів, підвищення рівнів освіти та зайнятості. Багаторазове зниження дитячої смертності зробило неактуальним народження багатьох дітей як основи родинного благополуччя та гарантії забезпечення батьків на старість. Порушення статевовікового співвідношення загрожує погіршенням процесу відтворення населення. Розвивається відтворювальний потенціал для заміщення поколінь батьків поколіннями дітей" [5].

"Цілком вірогідно, що за відсутності "дитячих" виплат демографічна ситуація була б ще гіршою. Реальне збільшення народжуваності припадає лише на старші вікові групи, що постають перед вибором: народити зараз або вже ніколи. Зазначену тенденцію пов'язують з низкою чинників, до яких належить вплив особливостей вікової структури населення й поступове підвищення рівня

життя. Однак входження до репродуктивного віку малочислених поколінь, народжених у 1990-х рр., сприятиме новому падінню загальних показників народжуваності й скороченню дитячих контингентів різного віку" [1].

Відтак, варто погодитись, що "потенціал демографічного зростання у нас вичерпаний, зокрема через те, що серед українського населення багато осіб похилого віку та мало молоді" [7]. "До того ж, діти, виховані в суспільстві одностатевих сімей, матимуть відповідні уявлення про бажану кількість дітей – уже у своїх сім'ях. Це, у свою чергу, стимулюватиме фіксацію народжуваності в Україні на низькому рівні на тривалий час" [11]. Не додає оптимізму і той факт, що наявна негативна динаміка щодо захворюваності населення на небезпечні хвороби (онкологія, ВІЛ/СНІД, серцево-судинні...), "середня тривалість життя українців на 10–12 років менша, ніж у країнах ЄС, а показник передчасної смертності (особливо серед чоловіків працездатного віку) вищий у 3–4 рази" [5].

Таким чином, в Україні має місце скорочення чисельності населення та погіршення його статевовікової структури (фактично, старіння нації), що безумовно негативно позначається на спроможності територій використовувати наявних у них потенціал. Не рятує ситуацію і НТП, оскільки українська економіка не отримує у достатній кількості інноваційно спрямованих інвестицій. Проблем додає значна кількість як трудових мігрантів (закордоном нині працює щонайменше третина економічно активного населення), так і молоді (щорічно їх число майже подвоюється), які виїжджають закордон на навчання, але не мають намірів згодом повертатись на Батьківщину.

Подібні негативні тенденції будуть лише загострювати соціальну та економічну ситуацію, а тому нагальність їх вирішення лише зростає. Саме тому органи публічного управління, зрештою, мають усвідомити, що для виведення української економіки на траєкторію сталого економічного розвитку необхідні не лише інвестиції та сучасні технології, а і певна кількість належним чином підготованих фахівців (до речі, з гарним станом здоров'я). Проте, зважаючи на специфіку демографічного аспекту, виправити поточну ситуацію у короткостроковій перспективі за рахунок стимулювання народжуваності практично неможливо, а тому пріоритетним є створення сприятливих умов (важливо, щоб з довгостроковою гарантією їх збереження) задля повернення наших заробітчанин, які, до того ж, вже отримали неоціненний досвід організації господарської діяльності за передовими міжнародними стандартами. Інакше – означений "вакуум" буде "заповнено" представниками країн "третього світу", які є носіями іншої культури, ментальності, релігії (а відтак, у більшості випадків, загрозою руйнації української автентичності). Звісно, ми гостинна нація (яка фактично поєднує представників багатьох національностей і народностей) й будемо раді усім тим, чия діяльність буде сприяти розвитку національної економіки та розбудові територій незалежної України. При цьому актуалізуються нові виклики та загрози, без локалізації яких неможливо буде досягти позитивного результату.

З урахуванням вищевикладеного матеріалу можна зробити такі **висновки**. Погіршення демографічної ситуації є наслідком, формою прояву і передумовою

подальшої стагнації відповідних територій. Для забезпечення позитивної динаміки у коротко- та середньостроковій перспективі найбільше уваги слід зосередити на збереженні існуючої в країні робочої сили та поверненні з-за кордону трудових мігрантів; у довгостроковій перспективі – на стимулюванні народжуваності та покращанні здоров'я нації. Продовження наукових розвідок за даною проблематикою сприятиме подальшому розвитку публічного управління як запоруки покращання демографічної ситуації в Україні.

Список використаних джерел

1. Авчухова А.М. Державна політика соціальної підтримки сімей з дітьми та основні шляхи її вдосконалення. *Стратегічні пріоритети*. 2012. № 2. С. 129–137.
2. Вишиванюк М.В. Теоретичні передумови еволюції економічних систем регіонів світу на шляху до сталого розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 15. С. 102–103.
3. Вікіпедія. URL: <http://www.wikipedia.org/wiki>.
4. Гіндес О.Г. Концептуальні положення теорії сталого розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 7. С. 76–79.
5. Гнибіденко І., Орлатий М. Сучасні тенденції демографічного розвитку міст України. *Ринок праці*. 2010. № 1. С. 35–40.
6. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: монографія. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2001. 240 с.
7. Демографічні чинники бідності: колективні монографія / за ред. Е.М. Лібанової. Київ: ІДСД НАН України, 2009. 184 с.
8. Долінченко О.М. Категоріально-понятійний апарат державного регулювання демографічних процесів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 8. С. 140–145.
9. Мельниченко А.А. Диспропорции развития территорий как объект государственной структурной политики. *Проблемы и перспективы модернизационного развития славянских государств в современных условиях: материалы III Славянского форума, 27–29 сентября 2012 г. В 2-х т. / под общ. ред. В.Ф. Ницевича, О.П. Овчинниковой*. Орел: Изд-во ОФ РАНХиГС, 2012. Т. 1. С. 76–80.
10. Мельниченко О.А. Управління структурними зрушеннями: підручник. Харків: Оберіг, 2013. 300 с.
11. Позняк О.В., Шевчук П.Є. Демографічні перспективи України до 2060 року. *Демографія та соціальна економіка*. 2014. № 1. С. 72–84.
12. Сидорчук О. Г. Гарантування соціальної безпеки в умовах забезпечення сталого розвитку суспільства. *Модернізація системи державного управління: теорія та практика: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (20 квітня 2012 р.): у 2 ч.; за ред. В.С. Загорського, А.В. Ліпінцева*. Львів: Вид-во ЛРІДУ НАДУ, 2012. Ч. 1. С. 185–190.
13. Часник Г.В. Необхідність демографічної політики в Україні та пріоритетні напрями її проведення. *Держава та регіони. (Серія "Державне управління")*. 2011. № 2. С. 75–81.